

Zwarte Piet: de Feiten

De Sinterklaasviering kende tot het einde van de 19de eeuw veel regionale varianten. Als Sinterklaas een knecht had, was dat soms een duivelachtig figuur of simpelweg iemand die Jan Knecht heette. Geen van deze helpers was zwart van huidskleur of zwart van het roet. Sinterklaas werd overigens slechts zelden door mensen in een Sinterklaaspak uitgebeeld. Op het beroemde Sinterklaas schilderij van Jan Steen komt Sinterklaas niet voor, laat staan Zwarte Piet.

In 1850 verscheen het prentenboek Sinterklaas en zijn knecht van Jan Schenkman. In dit boek werd onder meer de stoomboot geïntroduceerd en een zwartgekleurde knecht.

*Het leeft in den schoorsteen,
Hoor, hoor dat geraas!
Hoe rollen hier de app'len, 't Is vast Sint Niklaas!
Maar neen... 't Is zijn knechtje,
Dat zwart is van kleur;*

Uit deze tekst zou wellicht op te maken kunnen zijn dat de knecht zwart is door de schoorsteen. De illustraties in het boek laten echter geen twijfel bestaan over de etniciteit van de knecht: hij is duidelijk zwart van ras, niet door het roet van de schoorsteen of omdat hij een duiveltje is. De illustrator van Sinterklaas en zijn knecht tekende een zwarte man in een oriëntaliserend kostuum.

Waarschijnlijk omdat er in Europa in de tweede helft van de 19de eeuw onder invloed van de kolonisatie een grote belangstelling ontstond voor exotische onderwerpen in de literatuur en de beeldende kunst. Het boek van Schenkman werd tot in het begin van de 20ste eeuw herdrukt vaak met nieuwe illustraties. In die illustraties ontwikkelt de zwarte knecht zich tot de Zwarte Piet die we nu nog kennen met een pagepakje, een baret met veer, zwarte huid, rode lippen, kroeshaar en gouden oorknoppen. In de eerste druk lijkt het kostuum van de knecht nog het meest Ottomaans.

Latere afbeeldingen lijken terug te grijpen op de 17de en 18de eeuw. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat Sinterklaas volgens de traditie een zeer oude man oud was wiens oorspronkelijk katholieke feestdag de reformatie in de tweede helft van de 16de eeuw had overleefd. De verwijzing naar Spanje hangt daarmee samen alsmede de uitdossing van Zwarte Piet.

Uit recent onderzoek van John Helsloot van het Meertensinstituut blijkt dat Schenkman en/of zijn illustrator de figuur van Zwarte Piet wellicht heeft gebaseerd op een herinnering van Alberdingk Thijm aan een 'strooiavond' op de Herengracht in 1828 in het huis van de Italiaanse koopman Dominico Arata, tevens de consul-generaal van Sardinië in Nederland.

‘...ging plotseling de deur open en de kinderlievende Bisschop, in eigen persoon kwam, met een choorkap [koorkap] om, met een langen witten baard en een mijter, de kamer binnen. “Pieter me knecht” was in zijn gevolg, een kroesharige neger, die, bij de familie Arata, geen “gard” onder den arm droeg, maar, in tegendeel, een ruimen korf, waar allerlei elegante presentjens [...] gestapeld waren.

De kroesharige neger van Dominico Arata moet worden gezien in de traditie van zwarte huisslaven die in Nederland in het begin van de 17de eeuw werd geïntroduceerd door Sefardische joden uit Portugal en Spanje. Rijke Amsterdamse kooplieden namen deze gewoonte in de 17de eeuw over en zo kwam er een aantal zwarte huisslaven naar Nederland. De bekendste zwarte huisslaven in Nederland waren Cupido en Cedron die in de jaren zestig van de 18de eeuw door de WIC aan stadhouder Willem V cadeau werden gedaan. Sinds de 17de eeuw waren er ook zwarte muzikanten in de Europese (huurlingen) legers. Op de tentoonstelling Black is Beautiful in De Nieuwe Kerk waren enkele voorbeelden van zwarte huisslaven en muzikanten in Nederland te zien. De gelijkenis met de Zwarte Piet uit de late 19de eeuw is overduidelijk.

Tegen het eind van de 19de eeuw wordt het verhaal van Schenkman in school- en familieverband uitgebeeld door mensen die zich in Sinterklaas en Zwarte Piet kostuums hijsen. In deze tijd was Afrika een missie- en zendingsgebied geworden voor respectievelijk de katholieke- en de protestante kerken. Het beeld van de Afrikaanse wilde was daarmee geboren. Dit is terug te zien in de manier waarop Zwarte Piet werd uitgebeeld: dom, wild, buiteland en brabbelend in een bedacht accent dat in de jaren zestig Surinaams werd.

De Amerikaanse blackface traditie, waarin blanke entertainers zich zwart schminken om zwarte mensen na te doen of te persifleren kan ook een rol hebben gespeeld. *The Jazz Singer* (1927) waarin Al Jolson zich transformeert in een zwarte zanger, was de allereerste geluidsfilm en ook populair in Nederland. Onze Zwarte Piet is opgebouwd uit verschillende beelden die van zwarte mensen in Nederland (hebben) bestaan: dat van een exotische bediende en een domme wilde. Zwarte Piet wordt ook nu nog vaak uitgebeeld als een buitelandse, speelse, simpele ziel. Het gebeurt ook nog dat Zwarte Pieten met een soms ondefinieerbaar, soms Surinaams accent praten. Veel Nederlanders beweren bij hoog en bij laag dat Zwarte Piet zwart is door het roet schoorsteen en dat verhaal wordt ook regelmatig aan kinderen verteld.

Hoe je het ook wendt of keert: Zwarte Piet is een historische karikatuur van de zwarte mens, met verwijzingen naar de historische ondergeschiktheid van zwarten en verwijzingen naar het beeld van zwarten als wild en dom. Er zijn zwarte mensen die geen problemen hebben met Zwarte Piet. Er zijn zwarte mensen die niet zeggen dat ze problemen hebben met Zwarte Piet en er zijn zwarte mensen die er openlijk voor uitkomen dat ze liever niet met dit stereotype beeld van zwarten worden geconfronteerd. Er zijn mensen die in de kritische benadering van Zwarte Piet een aanval zien op de Nederlandse cultuur. Er zijn mensen die vinden dat zwarte mensen niet zo gevoelig moeten zijn en er zijn ook mensen die vinden dat zwarte mensen hun mond moeten houden en zich aan ‘onze’ cultuur moeten aanpassen.

Het volstaat niet simpelweg af te spreken dat Zwarte Piet zwart is door het roet van de schoorsteen. Het vaak gebezigde excuus dat kinderen Zwarte Piet niet als zien etnisch zwart, neemt ook niet weg dat het beeld van Zwarte Piet bewust of onbewust stereotypische beelden van zwarte mensen in stand houden. Daar kan geen Hoofd Piet, Coole Piet of Wegwijs Piet iets aan veranderen zolang ze kroeshaar hebben en zijn zwart geschminkt. De oplossing is simpel. Piet kan prima functioneren zonder de 'zwarte' paraferalia: gouden oorringen, rode lippen, zwarte schmink en kroeshaarpruik. In de geschiedenis van de viering van Sinterklaas is Zwarte Piet een relatief recente toevoeging die zonder problemen kan worden bijgezet in de geschiedenis. Op die manier kan iedere Nederlander - ongeacht kleur - genieten van dit unieke feest, zonder zich te hoeven schamen.

Stichting Nederland Wordt Beter
(www.nederlandwordtbeter.nl)

